

I.II LOKÁLNÍ A REGIONÁLNÍ IDENTITA VERSUS NÁRODNÍ A STÁTNÍ IDENTITA. HISTORICKÝ EXKURZ NA PŘÍKLADECH SLEZSKA A MORAVY¹.

LOCAL AND REGIONAL IDENTITY VERSUS NATIONAL AND STATE IDENTITY.
A HISTORICAL EXCURSION EXEMPLIFIED BY SILESIA AND MORAVIA.

Pavel Kladiwa

Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, Katedra historie, Česká republika

Pavel.Kladiwa@osu.cz

Abstrakt:

Příspěvek se zabývá komplikovaným vztahem národní a státní identity prosazované státem a/nebo centry národních hnutí a regionálních/lokálních identit v regionech nacházejících se na „periferiích“. Časově je vymezen od 2. poloviny 19. století do druhé světové války s kontextuálními přesahy až do současnosti. Geografickým rámcem je Morava a obzvláště Pruské a Rakouské Slezsko, z něhož jsou vybrány i dva příklady specifických regionů, Hlučínska a Těšínska, v nichž se národní identita značně lišila od situace v centrálních Čechách.

Klíčová slova: *národní identita, regionální identita, regiony na pomezí, národní hnutí, zemský patriotismus, monarchický patriotismus, Morava, Rakouské Slezsko, Pruské Slezsko*

Abstract:

The article deals with complicated relation between national and state identity enforced by the state and/or by the centers of national movement on the one hand and regional/local identities situated on the “peripheries” on the other hand. It covers the time period from the second half of the 19th century to the WWII with the contextual excursuses up to the present. The geographical scope includes Moravia and especially Prussian and Austrian Silesia, from which two examples of specific regions are chosen – the Hlučínsko region and the Těšínsko region. In these regions, the national identity differed significantly from the situation in Central Bohemia.

Key words: *National Identity, Regional Identity, Borderland, National Movement, Provincial Patriotism, Monarchical Patriotism, Moravia, Austrian Silesia, Prussian Silesia*

1 Úvod: národní identita v 19. století – otázky prostorového a sociálního dosahu

V 19. století se v evropském prostředí postupně prosadila národní idea, jež nahradila náboženství na pozici vůdčí formy kolektivní identity. Moderní národy vznikly v průběhu procesu, v němž národní aktivisté přesvědčovali široké vrstvy obyvatelstva o tom, že loajalita k národu se jim vyplatí, neboť pomůže vyřešit společenské a hospodářské problémy. V polovině 19. století začali někteří městští obyvatelé Moravy a Slezska přidávat nacionální identifikaci ke směsi lokální, regionální, dynastické či profesně-stavovské

¹ Studie byla vypracována v rámci řešení projektu NAKI VELKÝ HISTORICKÝ ATLAS ČESKÉHO SLEZSKA - Identita, kultura a společnost českého Slezska v procesu společenské modernizace s dopadem na kulturní krajinu, i.č. projektu DG18P02OVV047.

loajality. Teprve v pozdním 19. století začala národní hnutí energickou agitační akcí mezi dělníky a rolníky, tedy nejpočetnějšími složkami populace. Multietnicita, byť existovala na Moravě i ve Slezsku staletí, nabyla až koncem 19. století na společenské důležitosti,² což souviselo s otevíráním se společnosti, její demokratizací, prosazením občanských práv, zkrátka s koncem stavovské společnosti. Stalo se tomu tak proto, že kolektivní identita vyjadřuje vztah jedince k nadosobním společenským celkům a výrazné společenské změny nutně vyvolávají i změny v kolektivním vědomí.³ Nacionalizací etnických rozdílů směrem k posledním desetiletím před Velkou válkou se zvýšil konfliktní potenciál společnosti.

Na vzrůst významu národnostní identifikace zareagovaly i státy – v Předlitavsku se v posledních desetiletích jeho existence staly národy komponentou ústavního systému a začaly být institucionalizovány. Národnost byla zakotvena do státního a společenského systému. Článek 19 státního základního zákona o všeobecných právech předlitavských občanů z 21. prosince 1867 uznal rovnoprávnost všech v zemi obvyklých řečí ve vzdělávacích ústavech, v úředním styku i ve veřejném životě. Národnostní princip začal být uplatňován ve školství (právo dětí na základní vzdělání ve „svém“ jazyce; na Moravě později dokonce povinnost základního vzdělání v mateřském jazyce) a po uzákonění tzv. Moravského paktu v roce 1905 na Moravě i ve volbách do říšské rady a zemského sněmu. Gerald Stourzh pojmenoval situaci na Moravě po roce 1905 jako povinnou etnickou klasifikaci osob. Příslušnost k etnické skupině podle něj zvítězila nad občanstvím, občan státu (Staatsbürger) uvolnil místo národnímu příslušníkovi (Volksbürger).⁴

Považuji za prokazatelné, že vědomí příslušnosti k národu v posledních desetiletích před I. světovou válkou značně zesílilo. O jeho dosahu však existuje rozepře mezi značně etnocentrickou českou historiografií a některými zahraničními historiky píšícími o střední Evropě a českých zemích v předlitavském období.⁵

Česká historiografie zdůrazňuje plošné vítězství českého národního hnutí v celé rozloze českojazyčných oblastí českých zemí. Zaměříme-li se na Moravu, nejpodrobnější analýzu provedl Milan Řepa. Jeho slovy, na přelomu 18. a 19. století „převážná část obyvatel Moravy byla národně indiferentní, nanejvýš s nejasně pociťovanou etnicitou, výrazně spojenou s jazykem a do určité míry i se sociálním původem“. Oproti tomu „koncem 19. století už většina česky mluvícího obyvatelstva sdílela českou národní kolektivní identitu“⁶. Závěr 19. století byl podle Řepy dobou, kdy české národní vědomí dobylo i venkov a nižší vrstvy moravské společnosti.⁷ Milan Řepa si uvědomuje, že naprostá většina relevantních textů, které pro svou analýzu vývoje českého národního vědomí na Moravě využil (novinové články, korespondence, deníky), jsou výtvozem velmi úzké skupiny inteligence, tedy elit, a má tedy omezenou vypovídací hodnotu pro celou společnost.⁸ Na druhou stranu právě tyto elity utvářely veřejné mínění.⁹

Zatímco česká historiografie se věnuje spíše centrům národního hnutí, zahraniční autoři jsou mnohem více fascinováni fenoménem Borderland spjatým s bilingvností, nejednoznačností identit, identifikačními pobídkami přicházejícími z různých států. Takové uvažování je namísto právě pro Moravu a Slezsko. Pieter M. Judson se zabýval nacionální agitací na jazykovém pomezí a její percepcí místním obyvatelstvem. Za objekty své analýzy zvolil Pošumaví (česko-německé pomezí), jižní Tyroly (německo-italské) a Štýrsko (německo-slovinské). Nalezl bilingvismus, lhostejnost k národní identitě a oportunní jednání, jež jsou podle něj fundamentální logikou lokální kultury ve vícejazyčném prostředí. Tuto logiku nebyl schopný zbořit ani národnostní aktivismus, ani tzv. modernizační procesy. Místní organizace nacionálních spolků podle něj příliš neoslovily starousedlíky a byly závislé na práci přistěhovalých „bílých límečků“. Starousedlíci mohli třeba sdílet nacionální pohled v určitých situacích, ale v jiných už nikoliv.¹⁰

---

² ŠTAIF 1999, s. 221.

³ ŘEPA 2014, s. 239.

⁴ STOURZH 1994, s. 81. Celá problematika podrobně viz KLADIWA 2014, s. 7-33.

⁵ K tomu podrobně KLADIWA 2015, s. 989-1008.

⁶ ŘEPA 2014, s. 10.

⁷ ŘEPA 2001, s. 208.

⁸ Tamtéž, s. 9-10.

⁹ ŘEPA 2014, s. 14.

¹⁰ JUDSON 2006, třetí kapitola (Zkušenosti na venkovském pomezí).

Další Američanka zabývající se habsburskou monarchií a českými zeměmi moderní éry, Tara Zahra, na Judsonovy myšlenky navázala. Nacionalizace politického diskurzu elity podle ní nereflexuje nutně intenzitu nacionální loajality či polarizaci každodenního života. Autorka konstatuje, že vědec hledající nacionalismus v pramenech ho najde všude, analyzuje však jen obsah nacionalistické ideologie a kultury, zatímco opomenuto zůstává to nejdůležitější, a sice míra dosahu této ideologie v populaci. O fenomén národnostní lhostejnosti se oproti tomu historiografie dosud nezajímala, neboť není v pramenech, v národnostních mapách, ve sčítáních lidu, její nositelé nebyli organizováni ve spolcích.¹¹

Nestor rakouských bádání o mnohonárodnostní monarchii, Gerald Stourzh, považuje v reakci na tento nový přístup za žádoucí odklon od fascinace fenoménem etnického či nacionálního konstruktivismu směrem k habsburské říši jako multinacionálnímu státu. Pohled amerických autorů je podle něj zavádějící v jednom směru: národnostní lhostejnost nebyla tak docela možná, neboť by to předpokládalo jazykovou lhostejnost, a ta nemohla nastat, neboť většina populace ovládala jen svůj mateřský jazyk.¹² K tomu dodejme, že spontánní uvědomování si národnostních, zejména jazykových rozdílů, je příznačné už pro předmoderní dobu. V moderní době, tedy od druhé poloviny 19. století, i lidé, kteří necítili potřebu identifikovat se s nějakým národem, byli k takové identifikaci nutně „strženi“ svým okolím (národní diskurz se šířil prostřednictvím spolkového života, tisku, školství) a rovněž státem, jenž sčítáním lidu (bylo nutno uvést jen jednu obcovací řeč) a dalšími klasifikačními procedurami nutil své občany k zaujetí stanoviska.

Přesto je způsob uvažování amerických autorů inspirativní a pro analýzu situace na Moravě a zvláště ve Slezsku platnější než pro Čechy, byť s jistými usměrňováními. Pieter M. Judson má pravdu v tom, že nacionalismus byl do agrárních oblastí v podstatě importován, že zvýšené národní vědomí bylo v přímé úměře k počtu „bílých límečků“ (učitelů, lékařů, úředníků, železničních zaměstnanců). Nebere však dostatečně v potaz to, že vychází z atypicky retardovaného prostředí Šumavy, a že v jiných regionech, kde už bylo i rurální prostředí vyspělejší, s četnějšími komunikačními vazbami, se nacionalismus rychleji „domestikoval“.

Postoj obyvatel rurálních oblastí tvořících stále největší díl společnosti, k různým integračním nabídkám, ať už národně-aktivistickým či jiným, byl veden pragmatickými důvody, zvažováním užitečnosti. Rozhodující přínos do integračního procesu znamenal rozšíření volebního práva. Národní idea získala atraktivitu teprve ve spojení s konkrétními přísliby přítomnosti a budoucnosti.¹³ Venkované byli pragmatičtí, z modernizačních impulsů přijali nejdříve ty, v nichž viděli praktický užitek. Proto je nejdříve oslovily hospodářské (zemědělské) spolky. I národně aktivistické organizace (národní jednoty, Bundy) vnímali primárně z hlediska hospodářského přínosu. A tyto organizace si to uvědomovaly a přicházely nejen s nacionálními hesly, ale i s konkrétní hospodářskou pomocí (např. zprostředkováním subvencí).

Pro analýzu myšlenkového světa prostého venkovana nemáme téměř žádné prameny, až na deníkové zápisky nepočtených písmáků. Kupříkladu vsetínský rolník a hostinský Josef Lukotka byl znechucen klerikální agitací proti Masarykovi v říšských volbách 1907, zaznamenal si úmrtí Svatopluka Čecha a Jana Palackého v roce 1908, ve svém deníku kritizoval postup vídeňské radnice proti české soukromé škole ve Vídni v roce 1911, ústupnou českou politiku v říšské radě v roce 1912, česko-německé vyrovnávací konference v roce 1913, Švihovu aféru v roce 1914.¹⁴ Byť tedy žil na odlehklém Vsetínku, nezaznamenával si jen lokální události, ale evidentně se považoval za člena národního společenství. Při rozbití světa malých struktur lidé přirozeně žili i tím, co je obklopovalo, co bylo ve veřejném diskurzu. Nemuselo je to nutně pohlit, ale minimálně o tom měli povědomí.

Více toho víme o elitách venkovské společnosti – národní identitou už byli plně zasaženi venkovští učitelé, faráři a obecně všichni s vyšším vzděláním. Nacionální momenty projevující se v solidárnosti se členy národního společenství se zjevně dostávaly i do smýšlení členů venkovských samospráv. Na počátku 20. století už obecní výbory běžně odsouhlasovaly drobné finanční příspěvky Ústřední Matici

¹¹ ZAHRA 2010, s. 94, 96–97, 106, 111–112, 119.

¹² STOURZH 2011, s. 296–306.

¹³ DÖRNER 2006, s. 327, 331, 332.

¹⁴ SOKA Vsetín, fond Archiv města Vsetín, kniha 132, deník Josefa Lukotky.

školské/Schulvereinů či jejich lokálními pobočkami, národními jednotami/Bundem nebo na stavbu či provoz střední školy či divadla té či oné národnosti. Venkovská města a v trochu omezenější míře i vesnice se podepisovaly pod velké „národní“ rezoluce, jako například pod tu za zrušení či proti zrušení Badeniho jazykových nařízení. Malá obec Huštěnovice na Uherskohradištsku již v roce 1863 udělila bez impulsu z vnějšku, jen na základě iniciativy své vlastní obecní samosprávy, čestné občanství Františku Ladislavu Šromovi, Aloisi Pražákovi, Františku Ladislavu Riegerovi, Františku Palackému, Egbertu Belcrediovi a Gáboru Sérenymu, tedy třem Moravanům a dokonce třem Čechům (nepočítáme-li Palackého k Moravanům).¹⁵

Pěkně je nacionální smýšlení vyvěrající primárně z významu znalosti jazyka úřední komunikace (mající praktickou důležitost) zdokumentováno v usnesení přijatém v polovině 60. let 19. století obecním výborem české vesnice Troubelice na jazykově smíšeném Uničovsku: „Za příčinou, an obec naše na čisto moravská jest, a údové výboru obecního jakož i představenstvo místní též jen jazyka moravského mocní jsou, a v německé řeči, ačkoli někteří něco málo sprosté mluvě rozumí, předce ale spisovnímu a tím méně kancelářskému slohu naprosto nic nerozumí, což i o ostatních občanech obce platí; a že výborů dle § 39 zákona obecního náleží přihlížeti ku pracem představenstva obecního a ku pracem správy ústavů obecních: tedy zastupitelstvo obce ustanovuje tímto moravskou naši mateřskou řeč za vnitřní správní jazyk jak při jednáních v obci, tak při sestavování jakýchkoliv matrik soupisů, výkazu a těm podobných elaborátů, potom při dopisování si buď výboru buď představenstva neb správců ústavů obecních s úřady světskými i duchovními v záležitostech obce a oudův její neb ústavů. Neb tak to žádá šetrnost k osadě, tak to žádá i pojem spravedlnosti, kteroužto skutky provozovati přísluší především představeným, správcům a ouřadům.

A že při uvážení toho, an německé úřadování neb jen takové si dopisování orgánů obecních s úřady vyššími, jakož i německé vedení podacího protokolu neb jakých kolivěk písebních seznamů a matrik o obci s obyvatelstvem moravským – jest nepřislušné, pro nás a občanstvo nesrozumitelné, národní cit potlačující, a zmáhající se samosprávě obecní znamenitě překažující;

A jelikož za to máme, že v utrakvistických okresích s obyvatelstvem různým, jako náš okres jest, ouředníci, správcové a jakkoliv představení státní, obou řečí zemských slovem i písmem /podtrženo v originále/ mocní býti, a tudíž i poddanými v oné řeči úřadovati a dopisovati si mají, která v místě onom převládá a které strany dobře rozumí;

A že jest to velmi smutný úkaz, když se s naším sprostým lidem moravským, který se pro svou ostychavost ani ozvati netroufá, když se s nimi kvůli pohodlnosti úředníků v německé řeči protokole zavádějí a německé výměry a předvolání dodávají, kdežto onino, chtějí věděti, co písebnost obsahuje, sobě třeba v jiné obci někoho vyhledávati musí, aby jim jen obsah toho sdělil...

Tedy z těchto zde uvedených příčin, nechťce ani již jiných uváděti, vybízí se představenstvo místní, aby nejen usnesení toto slavnému c.k. okresnímu úřadu (i kde by jinde třeba bylo) sdělil, nýbrž i tu slušnou žádost připojil, by ráčil slavný c.k. okresní úřad šetřiti spravedlivého přání našeho v ohledu jazykové rovnoprávnosti...“¹⁶

2 Morava a Slezsko – proč se neprosadila celomoravská či celoslezská identita

Dosud jsme se zmiňovali hlavně o národní myšlence, tedy o vědomí příslušnosti k národu. Zapojme nyní do úvah i zemské uspořádání. Na Moravě a ve Slezsku nevznikl samostatný národ moravský či slezský – zřejmě především proto, že národ je v moderní době spjat především se státností. Slezsko, které bylo osídleno třemi etniky, nikdy netvořilo samostatný státní útvar, nýbrž se v něm střetávaly zájmy tří sousedících států. Ani Morava, osídlená českým a německým etnikem, nebyla nikdy samostatná (nepočítáme-li Velkomoravskou říši). V moderní době, kdy je základním strůjcem identity státní moc a ideální stav, v němž je nejsilnější etnikum zároveň státním národem, to představovalo základní hendikep ve vztahu k německé a polské národní ideologii v pruské části Slezska, k české a německé národní ideologii na Moravě a ke všem třem národním ideologiím v Rakouském Slezsku. Moravský zemský patriotismus byl silnější v době stavovské

¹⁵ SOKA Uherské Hradiště, *Archiv obce Huštěnovice, kniha č. 1, výborová sezení od roku 1863.*

¹⁶ SOKA Olomouc, *Archiv obce Troubelice, protokol schůzí obecního výboru 1862 – 1897, i. č. 21, protokol z 8. 12. 1865. Při přepisu zachován jazyk pramene.*

společnosti, protože jeho nejvýznamnějšími nositeli byly právě stavy. Ještě za revoluce 1848 převládalo na Moravě vědomí zemské svébytnosti – v textech (novinových článcích, dopisech, deníkových záznamech) vytvořených moravskou inteligencí se vyskytovaly symboly jako Radhošť, Hostýn, Cyril a Metoděj, Svatopluk atd. Moravský zemský patriotismus měl však do budoucna jednu podstatnou nevýhodu – nebyl podpořen prací historiografa Palackého formátu a neměl ani silné zastánce v měšťanstvu. Zatímco v Čechách se rodící se český nacionalismus mohl opřít o vzrůstající se českou buržoazii a bohatší rolníky na venkově, na Moravě ekonomicky mnohem slabší českojazyčné vrstvy (všechna větší města byla ovládána německojazyčnými elitami) neměly šanci „prorazit“ se samostatnou moravskou identitou a zapojily se, či byly postupně zapojeny, do českého národního projektu. I když máme doklady o tom, že ještě v 80. letech 19. století bylo národní vědomí většiny Moravanů ještě pořád slabé, obzvláště na Valašsku a Slovácku, směrem k první světové válce se situace stále rychleji měnila.¹⁷

Německojazyčné elity, které na Moravě ekonomicky i politicky dominovaly, neměly kvůli početní slabosti německého etnika zájem něco měnit na centralistickém uspořádání Předlitavska. Tento typ centralismu jim vyhovoval, neboť považovaly Rakousko za stát založený na německé kultuře. Německví navíc dlouho vnímaly kulturně, tzn. jako přístupné každému, kdo byl ochoten asimilovat se do německé vyšší kultury.¹⁸

Po zániku monarchie už neměl moravský patriotismus a autonomismus žádnou šanci, neboť jak První republika, tak obnovený stát po roce 1945 byly zcela pragocentrické. Moravismus měl více prostoru pod Vídní než pod Prahou. Zemské pravomoci byly za I. republiky výrazně omezenější, v roce 1948 zemské uspořádání zaniklo úplně.

Nejzajímavější a nejsložitější byla situace ve Slezsku. Věnujme se mu proto nejpodrobněji. V 18. století zde byl zemský patriotismus slabý, respektive omezený na úzkou skupinu osob. Byl slabší než jinde kvůli tradičnímu rozbití Slezska do množství knížectví.¹⁹ Navíc, v roce 1740 bylo Slezsko rozděleno mezi Prusko (jež získalo naprostou většinu území) a Rakousko. Pro vytvoření zvláštní hornoslezské identity, oddělující se v Prusku od té dolnoslezské, mělo velký význam vytvoření vládního obvodu Opolí v roce 1816. Členové hornoslezských stavů se identifikovali hlavně s provincií a Pruskem, protože se prostřednictvím stavovských sněmů zúčastnili rozhodovacích procesů týkajících se těchto dvou entit. K diverzifikaci identit přispěla i skutečnost, že Dolní Slezsko bylo převážně německojazyčné a vzdorující protireformaci, kdežto Horní Slezsko převážně katolické a více ovlivněné slovanskou kulturou a jazykem. Dalším komplikujícím faktorem bylo diecézní rozdělení, které se po slezských válkách neshodovalo s hranicemi států – dvě třetiny Rakouského Slezska spadaly pod vratislavské biskupství a naopak olomoucká arcidiecéze spravovala malou část pruského Horního Slezska okolo Hlubčic, Hlučína a Ketře.²⁰

Právě Hornímu Slezsku byla v historiografii věnována větší pozornost, jak tomu pruskému (a po I. světové válce i polskému), tak tomu rakouskému. Z hlediska uchování svébytné identity pruského záboru sehrála klíčovou roli náboženská a jazyková odlišnost většiny obyvatelstva, které bylo polskojazyčné (malá část, na Ratibořsku, českojazyčná) a katolické – podle údajů ze sčítání lidu z roku 1910 hovořilo v Horním Slezsku 1 170 000 obyvatel polsky, 891 000 německy a 58 000 česky. V západních částech Horního Slezska se v 18. století rozšířilo užívání němčiny, ve střední a východní části setrvaly i v 19. století polština a čeština jako jazyky pastorální služby a základního vzdělávání. Po roce 1866, hlavně za Bismarckova Kulturkampf, nastal i tam germanizační tlak. Ten však příliš neuspěl a naopak posílil pozice katolické církve a politické strany hájící její zájmy, strany Centrum. V Horním Slezsku tedy došlo k posílení náboženské identity, katolická církev v zájmu zachování svých pozic také podporovala udržení polštiny a češtiny, což paradoxně připravilo půdu pro průnik polského a českého nacionalismu ve 20. století.²¹

Nárůst sociální a prostorové mobility dovolil nižším vrstvám populace vyvinout identifikační vztah k politickým a administrativním entitám větším než farnost či lokalita, avšak neněmecká majorita obyvatel

¹⁷ ŘEPA 2001, s. 81, 128, 169, 208.

¹⁸ ŘEPA 2014, s. 174; JUDSON 1996, s. 49.

¹⁹ GAWRECKI 1993, s. 50.

²⁰ KAMUSELLA 2002, s. 46, 47, 50.

²¹ Tamtéž, s. 51, 55, 56.

Horního Slezska se s moderní německou národní identitou mohla těžko identifikovat z důvodu náboženské a jazykové odlišnosti, takže zůstala u silné regionální identity překryté prušáctvím (hohenzollernským patriotismem). Navíc, v době průmyslových migrací do hornoslezské uhelné pánve, došlo ke vzniku zvláštního fenoménu – hornoslezské hovorové „pidgin“, směsice němčiny a polštiny.²²

Od 90. let 19. století se v Horním Slezsku snažil uchytit polský národní projekt šířený z Velkopolska. V té době bylo polské národní hnutí ideově pozměněno – z myšlenky na obnovu státu z doby před trojím dělením Polska se přeorientovala na myšlenku, že polský národní stát se má shodovat s územím, na němž žijí Poláci. Tak se mohli polští národní aktivisté hlásit i o Horní Slezsko, byť bylo odděleno od piastovského Polska již ve středověku. Avšak ekonomické úspěchy Německa měly vliv i na lojalitu lidí – polští národní aktivisté v Horním Slezsku nedosáhli na širší vrstvy populace a polské národní hnutí se stalo v oblasti masovým až poté, co se východní část dostala v roce 1922 k Polsku. Vzájemné anulování polského a německého nacionalismu pomohlo k vývoji etnické skupiny Šlonzáků, která však nepřerostla do podoby národa, neboť neměla standardizovaný jazyk. Přesto měli Šlonzáci zvláštní multiple identitu, mj. i z toho důvodu, že i když úspěšně ovládli spisovnou němčinu či polštinu, bylo na ně Berlínem a po první světové válce i Varšavou hleděno s nedůvěrou kvůli užívání dialektu a potenciálně bilingvistu. Svaz Hornoslezanů byl sice úspěšný – v roce 1919 měl 150 000 členů – neměl však silnou podporu, která by mohla konkurovat Polsku a Německu, a tak neprosadil ideu vytvoření samostatného státu.²³

Po první světové válce byl z celého Horního Slezska nejpestřejší a nejzajímavější vývoj na Opolsku, které bylo rozděleno mezi Německo a Polsko. Podle rozhodnutí mírové konference ve Versailles měl na území Horního Slezska proběhnout plebiscit, v němž mělo obyvatelstvo rozhodnout, zda území zůstane u Německa či připadne Polsku. K plebiscitu však nedošlo a po třech konfliktech vedených ozbrojenými bojůvkami a z německé strany i armádou (1919, 1920, 1921) rozdělila Rada Společnosti národů Horní Slezsko mezi oba státy, a to tak, že Polsko získalo třetinu území, ale polovinu obyvatelstva a většinu uhelné pánve. Obyvatelstvo v obou nyní státní hranicí rozdělených částech mělo možnost optovat pro druhý stát a přestěhovat se – této možnosti využilo z polské i německé strany asi 100 000 lidí. Ženevská konvence chránila v polské i německé části Horního Slezska národnostní práva menšin (školská, kulturní, náboženská, jazyková), a to až do svého vypršení v roce 1937. Poté došlo v německé části k přitvrzení postupu vůči Polákům, avšak polština se udržela v kostele i v běžné mluvě obyvatel i za války.²⁴

Po druhé světové válce ztratilo obyvatelstvo Horního Slezska právo jakékoliv volby. Do té doby se přiklíněli k polství, němectví či hornoslezanství podle aktuální hospodářské a politické situace, tedy atraktivity nabídky. Po druhé světové válce polské úřady určovaly, kteří z Hornoslezanů jsou Poláky či dostatečně polskými, aby nebyli odsunuti. Na západních územích Polska zůstalo podle sčítání lidu 1950 1,1 milionu autochtonů, z toho 850 000 v opolském Slezsku. Zdaleka ne všichni měli vyhraněné polské národní cítění a časté byly spory s přistěhovalci, hlavně v majetkových záležitostech. Hornoslezané reagovali na tlak polského státu a komunistů uzavřením se do sebe a vlastního společenství, nedůvěrou. Jak ukázal Ossowského sociologický průzkum prováděný v letech 1946-47, starousedlíci se cítili především jako Hornoslezané. Vláška ale takové identity nedůvěřovala. Následně se ukázala kontextuálnost identity – mezi Hornoslezany se rozšířila německá identita a při umožnění vystěhovalectví se ve druhé polovině 50. let odstěhovalo na 100 000 lidí z vojvodství Opole a Katovice do SRN.²⁵

Přesuňme se do Rakouského Slezska. Ještě Faustin Ens psal v roce 1835 o Slezanech jako o národu (příslušnost k zemi),²⁶ ale rozdělením Slezska v roce 1740 a soutěžením českého, německého a polského národního programu od poloviny 19. století prakticky vymřela idea slezanství integrujícího všechno obyvatelstvo bez ohledu na národnost. Přelomovým je rok 1848, kdy němečtí, čeští i polští aktivisté měli

²² *Tamtéž*, s. 57-59. *Pidgin je popsána v KAMUSELLA 1998.*

²³ *KAMUSELLA 2002*, s. 61-64, 68.

²⁴ *Tento faktor byl velmi důležitý. Církev se v Horním Slezsku nepřiklonila se ani k jednomu jazykovému nacionalismu, užívala pořád oba jazyky.*

²⁵ *THER 2002*, s. 177, 182, 184, 185, 191, 196, 198-201.

²⁶ *GAWRECKI 2002*, s. 113.

rozdílné představy o budoucím státoprávním uspořádání a začlenění Slezska – velké Německo, autonomní Koruna česká uvnitř federativního Předlitavska, respektive Polsko vzniklé ze tří záborů. Od té doby se vždy jednalo o „naše Slezsko“, tedy Slezsko německé, polské či české. V období od druhé poloviny 19. století do I. světové války zde slábly, podobně jako v Pruském Slezsku, regionální identity - ta celohornoslezská se v Rakouském Slezsku vytratila zcela - a důležitější byly národní identity nevylučující se se státní (dynastickou) identitou.²⁷

Němci byli v Rakouském Slezsku nejpočetnějším a hlavně politicky a ekonomicky dominantním etnikem. Určitým přelomem pro jejich identitu byl rok 1866 (a následně sjednocení Německa v roce 1871) znamenající rozpolcení sympatií mezi Berlín a Vídeň. Češi byli v Rakouském Slezsku nejslabší a až do roku 1918 politicky bezvýznamní. Polští národní aktivisté získali poměrně silné pozice v Těšínském Slezsku, kde se odvrátili od původní spolupráce s Čechy proti Němcům a naopak jejich největším konkurentem se stal český nacionalismus. Oslabovalo je však soupeření mezi katolíky a evangelíky a také hnutí Šlonzáků – učitel (a pozdější starosta Českého Těšína) Josef Koždoň založil v roce 1908 politickou stranu reprezentující Šlonzáky – Slezskou lidovou stranu. Šlonzáci se v předlitavských sčítáních lidu hlásili převážně k polské obcovací řeči, ale agitovali proti velkopolské propagandě. Za války potom byli proti připojení k Polsku, ihned po válce se vyslovili pro německé neutralizační projekty (tedy vznik nezávislého Slezska) a později pro připojení k ČSR. Velmi je zasáhlo rozdělení Těšínska mezi ČSR a Polsko.²⁸

V předvečer první světové války se tedy na Těšínsku vedl intenzivní boj zastánců českého, polského (a v městských centrech Těšína a Bílsku i německého) národního hnutí. Přitom na tomto území až do konce 30. let 19. století chyběly jakékoliv náznaky národnostní sounáležitosti k českému či polskému národu.²⁹ V předlitavské éře se na Těšínsku mohla vcelku nerušeně rozvíjet regionální identita – jak napsal Janusz Spyra, unifikační faktory, které by mohly brzdit rozvoj regionální identity, byly v pohraničním regionu poměrně slabé. Přináležitost do větších státních celků – Polska, Koruny české či habsburské monarchie – byla až do 19. století významná jen pro příslušníky tzv. politického národa.³⁰ Ještě na počátku 20. století slovanští rolníci v Těšínském a Opavském Slezsku definovali svou identitu spíše v termínech bezprostřední komunity. Někteří vnímali i náboženské společenství, případně společenství pod rakouským císařem.³¹

Podobně jako v německém a polském Horním Slezsku, i v Českém Slezsku představuje mezník konec monarchie, neboť nastal centralizační a asimilační tlak – nový národní stát nedůvěřoval regionalismům (částečně i proto, že mohly být instrumentalizovány pro politické zájmy Německa a Polska), nářečím na pomezí mezi vícero jazyky, obyvatelstvu nevykazujícímu jednoznačnou národní identitu. Praze bylo nepříjemné, že v Českém Slezsku žilo více Němců než Čechů, a to i podle sčítání lidu v roce 1921. Tento fakt byl zjevně hlavní příčinou zrušení samostatné Země slezské a její sloučení s Moravou zákonem ze dne 14. 6. 1927, č. 125/1927 Sb. s účinností od 1. 12. 1928.

3 Specifické regiony ve Slezsku – příklad Hlučínska a Těšínska

Nyní sestupme ze zemské úrovně níže. Na regionální úrovni byl z celého území Moravy a českého Slezska tlak proti lokálním specifikům nejsilnější na Hlučínsku a na Těšínsku. Hlučínsko bylo do února 1920 součástí Pruského Slezska, konkrétně okresu Ratiboř. Právě jižní polovina Ratibořska (pozdější Hlučínsko) byla osídlena obyvatelstvem hovořícím nářeční češtinou, kterou ono samo nazývalo moravštinou (a samo sebe pak Moravci). Během 180 let, kdy žilo v rámci Pruska, se u obyvatelstva Hlučínska zformovalo propruské (proněmecké) smýšlení a silný hohenzollernský patriotismus, navzdory odlišnému jazyku a odlišné víře – velmi silné pozice měla katolická církev. Etnicita obyvatelstva se neshodovala s jazykem, což je neobvyklé, ale ne výjimečné – připomíná to situaci polských Mazurů. Zatímco obyvatelstvo Mazurska bylo polsky hovořícími Němci,³² Hlučičany bychom mohli nazvat česky hovořícími Prušáky. Prusko považovalo za svou vlast, pruská

²⁷ GAWRECKI 2015, s. 85; GAWRECKI 1993, s. 47, 48, 57.

²⁸ GAWRECKI 2002, s. 131, 133.

²⁹ GAWRECKI 2017, s. 20-21.

³⁰ SPYRA 2009, s. 42.

³¹ HANNAN 2002, s. 232.

³² Viz BLANKE 2001.

vítězství (např. války 1866 a 1871) za svá vítězství – spolky válečných veteránů byly na Hlučínsku velmi populární.

Rozhodnutím pařížské mírové konference připadlo Hlučínsko k ČSR. ČSR žádala celé území Ratibořska plus rybnickou uhelnou pánev, obdržela však jen jižní část Ratibořska (až od té doby zvané Hlučínsko), hospodářsky zaostalé agrární území s velkým přebytkem pracovních sil, které vlivem modernizace zemědělství musely už od poloviny 19. století hledat práci jinde, především v německé části slezské průmyslové oblasti a v dalších částech Německa, a to hlavně jako horníci, zedníci, podomní obchodníci a zemědělství nádeníci. Několik obcí ležících severně od nové státní hranice, v nichž se hovořilo převážně česky (respektive moravským nářečím), zůstalo v Německu.

Obyvatelstvo Hlučínska, byť vykazovalo objektivní znaky české etnicity a hovořilo českým nářečím, se tedy za Čechy samo nepovažovalo, a dokonce je nemělo rádo. Konfliktními poli byly zejména náboženská otázka (silná religiozita na Hlučínsku kontra „husitská“ republika) a ekonomická a jazyková otázka, jež spolu souvisely. Československo pochopitelně nerado vidělo pracovat Hlučičany v Německu, neboť tam byli indoktrinováni protičeskou ideologií, avšak neumělo jim zajistit dostatek pracovních příležitostí doma, a to ani v době konjunktury (natož za Velké hospodářské krize). Nemalá část Hlučičanů měla z ekonomických důvodů a zřejmě i z důvodu určitého vzdoru zájem na tom, aby jejich děti navštěvovaly německé školy. ČSR však německé obecné školství na Hlučínsku plošně zrušila (s výjimkou převážně německých obcí Sudic a Třebomi). Když nepomohly protesty obyvatelstva, bylo v několika obcích s pomocí německé iredenty a finanční podpory z Německa zavedeno tzv. domácí vyučování v němčině (Privatunterricht), tedy část dětí nenavštěvovala veřejné školy. Na zákaz domácího vyučování v roce 1936 reagovaly německé organizace působící na Hlučínsku zavedením doučování němčiny, jež se dělo po školní výuce.³³

Sčítání lidu 1921 i 1930 sice vykazovalo na Hlučínsku jasnou převahu české (moravské) národnosti, nutno však podotknout, že státní moc, která měla zájem na dosažení co „nejpříznivějších“ čísel, neumožnila svobodný zápis na základě vůle sčítané osoby. Tisícům lidí byla provedena úřední oprava zapsané národnosti, a to i bez souhlasu sčítané osoby, která se sice mohla odvolat, ale její odvolání nemělo odkladný účinek. Například v Bobrovníkách se při sčítání lidu 1921 z 552 obyvatel přihlásilo k národnosti moravské pouze 165, teprve na základě opravného řízení bylo docíleno oficiálního výsledku 502 občanů čs. národnosti (91,6 %) a 46 občanů německé národnosti. V Dolním Benešově byl obdobným způsobem snížen podíl německé národnosti ze 79 % na 12 %.³⁴ Není tedy divu, že podle oficiálních výsledků sčítání lidu publikovaných ve statistické příručce v roce 1924 bylo s německou národností zapsáno jen 7 707 (16,3 %) čs. státních občanů na Hlučínsku, což bylo v obrovském rozporu s výsledky dosahovanými německými politickými stranami v obecních, zemských i parlamentních volbách – například v parlamentních volbách v roce 1925 získali v hlučínském okrese 51,7 % hlasů němečtí křesťanští sociálové a německé politické strany obdržely celkem 61,9 %.

Na základě Mnichovské dohody bylo Hlučínsko připojeno znovu k Německu. Mnozí Hlučičané, zřejmě většina, tuto změnu uvítali. Domnívali se, že bylo zažehnáno nebezpečí války a že v Německu pro ně bude dostatek pracovních příležitostí – hospodářská krize zasáhla Hlučínsko velmi tvrdě. Autochtonní Hlučičané získali automaticky říšskoněmeckou státní příslušnost, což se po vypuknutí války ukázalo jako osudné – muži obdrželi povolávací rozkaz. Postupně jich narukovalo 12 000, z nichž čtvrtina se nikdy nevrátila zpět a 5 000 bylo zraněno či zmrzačeno. Děti byly za války indoktrinovány nacistickou ideologií – ve školách (jen německých), v HJ a BDM.

Po válce bylo Hlučínsko plné rodin bez otců (bezprostředně po konci války se stovky přeživších mužů nacházely v zajateckých táborech). Hlučínsko se vrátilo do ČSR, ale mezi státem a Hlučičany panovala – stejně jako za I. republiky – vzájemná nedůvěra. Nicméně většina obyvatel Hlučínska nebyla potrestána ani odsunem do Německa, ani konfiskací majetku. Odsunuto bylo asi 1 300 lidí, dalších 700 civilistů odešlo ještě před koncem války. Hlučínsko zůstalo specifickým, odlišujícím se regionem se zvláštní identitou a mentalitou. V žité přítomnosti a rodinné paměti zde zůstávalo následující:

³³ K tomu podrobně viz KLADIWA 2015b.

³⁴ PLAČEK 2007, s. 46-47.

- 1) Válečné události: Jelikož muži sloužili v německé armádě, „my“ a „ti druzí“ je v hlučínské paměti opačné než ve zbytku českých zemí (kromě Těšínska). Ve veřejném diskurzu bylo toto téma do roku 1989 tabu, v rodinné paměti bylo samozřejmě zachováno.
- 2) Nemalá část Hlučíňanů měla příbuzné v západním Německu a tito příbuzní posílali balíčky a od uvolnění poměrů koncem 50. let přijížděli na návštěvy. Hlučíňané měli možnost srovnání jejich životní úrovně se svou.
- 3) Přibližně dvacet let po válce začaly vdovy po německých vojácích dostávat z SRN válečné renty. Německo je posílalo v markách, ale Československo marky zadržovalo a směňovalo je za tuzexové poukázky, tzv. bony. Směna probíhala ve velmi nevýhodném kurzu; stát de facto okrádal vlastní občany.
- 4) Na Hlučínsku se ještě v 80. letech 20. století mluvilo velmi specifickým nářečím plným germanismů, které už však dnes vymírá, protože mladá generace ho mnohdy neovládá ani pasivně.
- 5) Z centra státu vyzařovala směrem k Hlučínsku jistá nedůvěra jako k území, které bylo v minulosti problémové. Situace se postupně lepšila. V 90. letech 20. století však byla částečně obnovena, když Hlučíňané masově využívali možnosti získat po svých předcích německé občanství, což jim umožňovalo volný přístup na západoevropský (hlavně německý) pracovní trh, který získali ostatní občané ČR až po přistoupení do schengenské zóny v roce 2007.

Kromě Hlučínska je dnes v Českém Slezsku identita odlišující se od typického „českého průměru“ přítomna zvláště na Těšínsku, které rovněž nepostihla totální poválečná výměna obyvatel, na rozdíl od celého západního Slezska. I dnes je v regionální paměti obyvatelstva Těšínska známá historie 20. století – soupeření českých a polských národních aktivistů, sedmidenní válka a rozdělení území i města Těšína v roce 1920, polský zábor české části Těšínska v roce 1938, Volkslista a služba v německé armádě...

Jak už jsme uvedli výše, v souboji českého a polského národního aktivismu dominoval ve východním Slezsku před I. světovou válkou ten polský. V české části Těšínska se situace změnila nástupem nové státní moci. O průběhu nové hranice přitom nerozhodlo ani referendum místního obyvatelstva, ani dohoda nástupnických států, ale zájmy podnikatelských kruhů (Schneider-Creusot, Larisch aj.) a to, že arbitři měli větší porozumění pro československou ekonomickou a dopravní argumentaci než pro etnografickou argumentaci polskou.³⁵ Československá republika sice musela uznat práva národnostních menšin (tedy i menšiny polské), zároveň však měla zájem na potlačení polského nacionalismu a co možná nejrozsáhlejší české asimilaci obyvatelstva Těšínska. Situaci jí ulehčovala nevyhraněná národní identita nemalé části populace hovořící specifickým nářečím, které sice mělo blíže k polštině než k češtině, ale od standardní polštiny se značně lišilo.

Hned po vzniku československého státu došlo ke změně vyučovacího jazyka z polského na český v několika desítkách škol. Rovněž bylo propuštěno mnoho polských státních zaměstnanců. Zvláště v prvních letech po rozdělení Těšínska byl přístup československých úřadů k polské menšině podezřivý až nepřátelský. Pak se situace stabilizovala.³⁶

Československé úřady mohly využít dvou institutů – školní docházky a udělování československého státního občanství. Co se školní docházky týče, na rozdíl od Moravy, kde platil zákon, že dítě smí navštěvovat jen takovou obecnou školu, jejíž vyučovací jazyk se shoduje s jeho mateřštinou (aby nemohly české děti chodit do německých škol), ve Slezsku nic takového neplatilo a na polské rodiče byl vyvíjen tlak, aby své děti dávali do českých škol. Tlak vyvíjeli někteří zaměstnavatelé a u části obyvatelstva Těšínska především stát. Využil skutečnosti, že mnozí Těšíňané neměli československé občanství. Po vzniku Československé republiky se v ní stali cizinci automaticky všichni, kdo neměli domovské právo v některé obci na jejím území, včetně těch, kdo domovskými příslušeli do některé jiné země bývalé monarchie, tedy i do Haliče. Zájemci o udělení čs. státního občanství procházeli zformalizovanou procedurou, o níž nám vydávají svědectví tzv. státoobčanské archy. Státní správa pečlivě prošetřovala, zdali je zájemce „vhodný“ k získání státního občanství. Mezi neúspěšnými žadateli převažovali ti, kteří neposílali děti do českých škol, trvali na své původní národnosti uváděné ve

³⁵ GAWRECKI 1999, zvl. s. 25–63.

³⁶ BARAN 2009, s. 33–35.

sčítání lidu (polské), neznali dostatečně český jazyk a vyhýbali se českému společenskému životu (např. spolkům).³⁷ Zkrátka od žadatele se očekávalo, že projeví svůj kladný vztah k novému státnímu zřízení. V politickém okrese Český Těšín bylo v roce 1921 37 521 cizinců, v roce 1930 stále ještě 15 434 a z nich bylo 12 884 polských občanů, přičemž více než polovina z nich se nehlásila k polské národnosti, nemalá část zjevně z oportunních důvodů – alespoň navenek proklamovala „československou identitu“, protože usilovala o získání občanství.

Až nádech tragikomedie měla meziválečná sčítání lidu na Těšínsku (1921, 1930). ČSR měla zájem na tom, aby statisticky vypadal počet národnostních menšin co nejnižší. Mohla při tom využít i skutečnosti, že na Těšínsku žila dosti početná skupina obyvatel, jež hovořila polským dialektem, ale nechtěla přijmout polskou národní identitu. Mezi těmito lidmi převládalo vědomí o místním slezském původu, nechtěli se ztotožňovat s Poláky z Haliče. Sami sebe nazývali Šlonzáky. Československé úřady rozhodly, že na Těšínsku bude uznána jako odpověď na otázku na národnost i národnost slezská (šlonzácká), bude však třeba uvést ještě bližší charakteristiku do tří větví: šlonzácká-polská, šlonzácká-československá, respektive šlonzácká-německá. Ve statistických přehledech byli následně ti, kdo zapsali šlonzáckou národnost, připočtení podle druhé části sousloví k národnosti československé, polské či německé. V roce 1921 se jednalo o 24 299 Šlonzáků-Čechoslováků, 21 607 Šlonzáků-Poláků a 1 408 Šlonzáků-Němců. Celkem bylo na čsl. Těšínsku podle sčítání lidu 1921 zjištěno, kromě cizinců, 177 626 Čechů, 69 360 Poláků a 23 005 Němců.

I podle sčítání lidu z roku 1930 měl být rozhodujícím znakem pro určení národnosti mateřský jazyk. Na Těšínsku však opět došlo k účelovému odklonu od celostátně platné zásady, neboť podle logiky věci by museli být všichni lidé sice bez polské národní identity, avšak hovořící polským dialektem, zařazeni k Polákům (tak jako byli Hlučíňané povinně řazeni k Čechům). Česká nacionalistická organizace, Slezská matice osvěty lidové, připravila před sčítáním lidu pro úřady v této záležitosti memorandum, v němž se stavěla proti tomu, aby byla při sčítání lidu na Těšínsku zjišťována řeč, která prý je spravedlivě nezjistitelná. SMOL v podstatě chtěla po úřadech, aby byla stejně jako v roce 1921 zavedena šlonzácká kategorie, v jejímž rámci by si mohl každý svou národnost svobodně zvolit. Tak se také stalo. Avšak záměr snížit počet Poláků ponecháním šlonzácké „národnosti“ vyšel až tak dobře, že statistikové odmítli výsledky sčítání lidu na Těšínsku zveřejnit - byli toho názoru, že přírůstek pouhých 2575 Poláků oproti předchozímu sčítání je s ohledem na vysokou polskou natalitu nízký a vědecky neobhájitelný. Nakonec se československé úřady rozhodly formou verifikace sčítání „přidělit“ polské národnosti dalších pár tisíc lidí, takže výsledné číslo bylo 77 309 Poláků na Těšínsku.³⁸

V roce 1938 si Polsko vynutilo na oslabeném Československu odstoupení Zaolzí. Polské obyvatelstvo Zaolzí tuto změnu uvítalo, což mu lze těžko vyčítat – o 18 let dříve se nevyslovilo pro připojení k ČSR. Euforie však trvala jen necelý rok, do srpna 1939. Od počátku okupace Polska Německem do jara 1940 bylo na Těšínsku zatčeno asi 1 200 osob, hlavně se jednalo o důstojníky, představitele veřejného života, inteligenci. Byli deportováni do koncentračního tábora v Dachau, kde několik stovek z nich zemřelo.³⁹ Nacisté využili na Těšínsku toho, že značná část obyvatel se považovala za Slezany (Šlonzáky) a v podstatě je přinutili k podpisu na tzv. Německou volkslistu (Deutsche Volksliste), „soupisu osob německé národnosti“. Podepsala zhruba polovina obyvatel Těšínska. Na základě tohoto zápisu muži rukovali do německé armády. Několik set narukovavších mužů z Těšínska ve válce padlo.

V roce 1945 prodělal region další přemet. Češi, kteří se začali v prvních mírových dnech vracet na Těšínsko, obviňovali místní obyvatelstvo z kolaborace. Za důkaz považovali hlavně volkslistu a nebrali v potaz, že podpis byl mnohdy vynucený (jinak hrozilo vězení či fyzická likvidace) a že procento obětí nacistického režimu byl na Těšínsku mnohem vyšší než v Protektorátu. Příslušníci polské menšiny doufali, že celé Těšínsko zůstane Polsku, což se nestalo. V české části pak museli Těšíňáci prodělat jakousi „rehabilitaci“, která byla rychlejší a snazší, pokud se přihlásili k české národnosti.⁴⁰

---

³⁷ SOJČÁK 2008.

³⁸ BARAN 2008, s. 24, 26, 30-31.

³⁹ BORÁK 2009, s. 51.

⁴⁰ FRIEDL 2009, s. 60-61.

V následujících desetiletích pokračovala asimilace obyvatelstva Těšínska zahájená již za I. republiky. Byla přirozená (smíšené sňatky) i de facto vynucená („zjednodušovalo“ to život). Na Zaolzí ubývalo polských škol i obyvatel hlásících se k polské národnosti, z 56 tisíc v roce 1970 na 43,5 tisíce v roce 1991.

V roce 1998, kdy hranice ve své fyzické podobě mizely, vznikl Euroregion Těšínské Slezsko, který dnes pojímá 16 obcí v Polsku a 46 obcí v ČR, dohromady asi 650 tisíc obyvatel. Na Zaolzí fungují více než dvě desítky polských škol a polské gymnázium v Českém Těšíně. Obyvatelstvo Těšínska, hlavně Českého Těšína, si je vědomo složité moderní historie regionu a svých specifík, zejména bilingvnosti a užíváním zvláštního hovorového jazyka na pomezí polštiny a češtiny, který je pro Středočecha zcela nesrozumitelný.

4 Závěr

V dnešní postmoderní globalizované době nejsou lokální a regionální identity tak silné jako dříve. Vše je stále stejnorodější, uniformnější. Mladá generace většinou neumí aktivně používat nářečí typické pro svůj region. Přesto lze předpokládat, že hrdost na rodnou obec a rodný kraj nevymře, neboť patří k základním antropologickým konstantám. Regionalismus dostal nejtvrdší ránu v období rozpadu multietnických impérií a vzniku států, které toužily být národní, ale ve skutečnosti byly národnostní. Po druhé světové válce se státy jako Polsko a ČSR přiblížily stavu skutečných národních států a po roce 1989 je umožněna činnost různých regionálních organizací – spolků, sdružení, muzeí. V regionech, o kterých jsem se zmiňoval nejvíce, tedy na Hlučínsku a na Těšínsku, pracují muzea (Muzeum Hlučínska a Muzeum Těšínska) příkladně a svými webovými stránkami, výstavami, přednáškami a publikačními aktivitami udržují či ožívují regionální a lokální paměť.

Pocházím z Hlučínska a jako jeden z důležitých úkolů pro historiky pocházející ze specifických regionů, jejichž dějiny se „lišily“, považuji upozorňovat na momenty, kdy centrální národní narativ z pohledu periferních regionů „nesedí“, kdy je třeba výklad zpřesnit, doplnit. Mám za to, že psát dějiny českých zemí předpokládá, že historik má dostatečnou představu nejen o vývoji v Čechách, které bezesporu udávaly tón a mají logicky dostat nejvíce prostoru, ale rovněž o vedlejších zemích. Z tohoto pohledu kriticky konstatuji, že v syntézách českých dějin výrazně převládají dějiny centrální národní ideje nad dějinami českých zemí. Ta je často vykládána jako něco obecně platného, hodného následování, kdežto odlišnosti jsou pranýřovány, což zavání kulturním nacionalismem (česká národní identita se v regionu xy prosadila velmi pozdě, protože byl velmi zaostalý). Regionální modifikace „celostátních“, „národních“ dějin je veskrze minimální, což je špatně - dějiny je třeba chápat v jejich regionální diferencovanosti a proměnlivosti.

Použitá literatura:

BARAN, Ivo (2008) Otázka národnosti při československém sčítání lidu na Těšínsku v meziválečném období. *Slovanský přehled*, 94, č. 1, s. 15–32. ISSN 0037-6922.

BARAN, Ivo (2009) Polská menšina v Československé republice. In KASZPER, Roman, MAŁYSZ, Bohdan (eds.) *Poláci Na Těšínsku. Studijní materiál. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice*, s. 30-35. ISBN 978-80-87381-00-7.

BLANKE, Richard (2001) *Polish-speaking Germans?: Language and National Identity Among the Masurians Since 1871*. Köln: Böhlau. 372 s. ISBN 978-3412120009.

BORÁK, Mečislav (2009) Německá okupace Těšínského Slezska. In KASZPER, Roman, MAŁYSZ, Bohdan (eds.) *Poláci Na Těšínsku. Studijní materiál. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice*, s. 42-59. ISBN 978-80-87381-00-7.

DÖRNER, Ruth (2006) *Staat und Nation im Dorf: Erfahrungen im 19. Jahrhundert : Frankreich, Luxemburg, Deutschland*. München: Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften. 367 s. ISBN 978-3899755824.

FRIEDL, Jiří (2009) In KASZPER, Roman, MAŁYSZ, Bohdan (eds.) *Poláci Na Těšínsku. Studijní materiál. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice*, s. 60-67. ISBN 978-80-87381-00-7.

GAWRECKI, Dan (1993) *Śląskość w państwie Habsburgów 1742-1918*. *Studia Śląskie* 52, č. 1, s. 47-60. ISSN 0039-3355.

- GAWRECKI, Dan (1999) Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938. (Studie o Těšínsku 15.) Český Těšín: Muzeum Těšínska. 403 s. ISBN 80-902355-4-9.
- GAWRECKI, Dan (2002) Regionale und nationale Identitäten in Österreichisch-Schlesien in langen 19. Jahrhundert. In STRUVE, Kai – THER, Philipp (eds.) Die Grenzen der Nationen. Identitätswandel in Oberschlesien in der Neuzeit. Marburg: Verlag Herder-Institut, s. 111-136. ISBN 978-3-87969-298-9.
- GAWRECKI, Dan (2015) Auf Suche nach kolektiven Identitäten in Oberchlesien. In BAHLCKE, Joachim, GAWRECKI, Dan, KACZMAREK, Ryszard (eds.) Geschichte Oberschlesiens. Politik, Wirtschaft und Kultur von den Anfängen bis zur Gegenwart. Oldenburg: De Gruyter, s. 74-98. ISBN 978-3110441826.
- GAWRECKI, Dan (2017) Jazyk a národnost ve sčítáních lidu na Těšínsku v letech 1880-1930. Český Těšín: Muzeum Těšínska. 286 s. ISBN 978-80-86696-44-7.
- HANNAN, Kevin (2002) Ethnic Identities in Austrian and Czech Silesia before the Second World War. In STRUVE, Kai – THER, Philipp (eds.) Die Grenzen der Nationen. Identitätswandel in Oberschlesien in der Neuzeit. Marburg: Verlag Herder-Institut, s. 225-243. ISBN 978-3-87969-298-9.
- JUDSON, Pieter M. (1996) Exclusive Revolutionaries: Liberal Politics, Social Experience, and National Identity in the Austrian Empire, 1848-1914. Ann Arbor: The University of Michigan Press. 320 s. ISBN 978-0472107407.
- JUDSON, Pieter M. (2006) Guardians of the Nation. Activists on the Language Frontiers of Imperial Austria. Cambridge: Harvard University Press. 313 s. ISBN 0674023250
- KAMUSELLA, Tomasz (1998) Das oberschlesische Kreol: Sprache und Nationalismus in Oberschlesien im 19. und 20. Jahrhundert. In KRZOSKA Markus, TOKARSKI, Peter (eds.) Die Geschichte Polens und Deutschlands im 19. und 20. Jahrhundert. Ausgewählte Beiträge. Osnabrück: Fibre 1998, s. 142-161. ISBN 3-929759-32-2.
- KAMUSELLA, Tomasz (2002) Language and the Construction of Identity in Upper Silesia During the Long 19th Century. In STRUVE, Kai – THER, Philipp (eds.) Die Grenzen der Nationen. Identitätswandel in Oberschlesien in der Neuzeit. Marburg: Verlag Herder-Institut, s. 45-70. ISBN 978-3-87969-298-9.
- KLADIWA, Pavel (2014) Etnická klasifikace a institucionální zakotvení národnosti v českých zemích 1880-1914. Moderní dějiny, 22, č. 1, s. 7-33. ISSN 1210-6860.
- KLADIWA, Pavel (2015) Národ jako jediné hodnotící kritérium? České země v Předlitavsku a (stále) etnicistní česká historiografie. In Český časopis historický, 113, č. 4, s. 989-1008. ISSN 0862-6111.
- KLADIWA, Pavel (2015b) Národnostní politika na meziválečném Hlučínsku (s důrazem na základní školství). In Slezský sborník, 113, č. 1, s. 105-128. ISSN 0037-6833.
- PLAČEK, Vilém (2007) Prajzáci II aneb Hlučínsko ve staronové vlasti 1920-1938. Háj ve Slezsku: Maj-Tiskárna. 235 s. ISBN 978-80-86458-24-3.
- ŘEPA, Milan (2001) Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století. Brno: Doplněk. 221 s. ISBN 80-7239-084-8.
- ŘEPA, Milan (2014) Moravané, Němci, Rakušané. Vlasti moravských Němců v 19. století. Praha: Historický ústav AV ČR. 261 s. ISBN:978-80-7286-226-9 (váz.)
- SOJČÁK, Michal (2008) Nabývání československého státního občanství v letech 1918–1935 (Na příkladu politického okresu Moravská Ostrava). Ostrava: Ostravská univerzita (diplomová práce obhájená na KHI FF OU).
- SPYRA Janusz (2009) O świadomości regionalnej mieszkańców Śląska Cieszyńskiego przed I wojną światową. Przyczynek do relacji między badaniami historycznymi a socjologicznymi. In RUSEK, Halina, DROŹDŹ, Anna (eds.) Tożsamość etniczna i kulturowa Śląska w procesie przemian. Prace i Materiały Etnograficzne, tomus 36, s. 38-53. ISSN 0083-4327.

STOURZH, Gerald (1994) Ethnic Attribution in Late Imperial Austria: Good Intentions, Evil Consequences. In ROBERTSON, TIMMS, Edward, *The Habsburg Legacy. National Identity in Historical Perspective. Austrian Studies 5*. Edinburgh: Edinburgh University Press, s. 67-83. ISBN 978-0748604876.

STOURZH, Gerald (2011) The Ethnicizing of Politics and „National Indifference“ in Late Imperial Austria. In: STOURZH, Gerald, *Der Umfang der österreichischen Geschichte. Ausgewählte Studien 1990-2010*, Wien – Köln – Graz: Böhlau. 334 s. ISBN 978-3205786337.

ŠTAIF, Jiří (1999) Multiethnicita jako číslo: Čechy v dlouhém 19. století. In *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica 1. Studia Historica 51, 1*, s. 221–239. ISBN 80-246-0612-7.

THER Philipp (2002) Schlesisch, deutsch oder polnisch? Identitätswandel in Oberschlesien 1921-1956. In STRUVE, Kai – THER, Philipp (eds.) *Die Grenzen der Nationen. Identitätswandel in Oberschlesien in der Neuzeit*. Marburg: Verlag Herder-Institut, s. 169-201. ISBN 978-3-87969-298-9.

ZAHRA, Tara (2010) Imagined Noncommunities: National Indifference as a Category of Analysis. *Slavic Review* 69, 1, s. 93-119. ISSN 0037-6779.

Představení autora

Prof. PhDr. Pavel Kladiwa, Ph.D., působí na katedře historie Ostravské univerzity. Věnuje se sociálním dějinám českých zemí „dlouhého“ 19. století, zejména v souvislosti s národnostními vztahy, spolkovým životem, kolektivní pamětí a identitotvornými procesy.